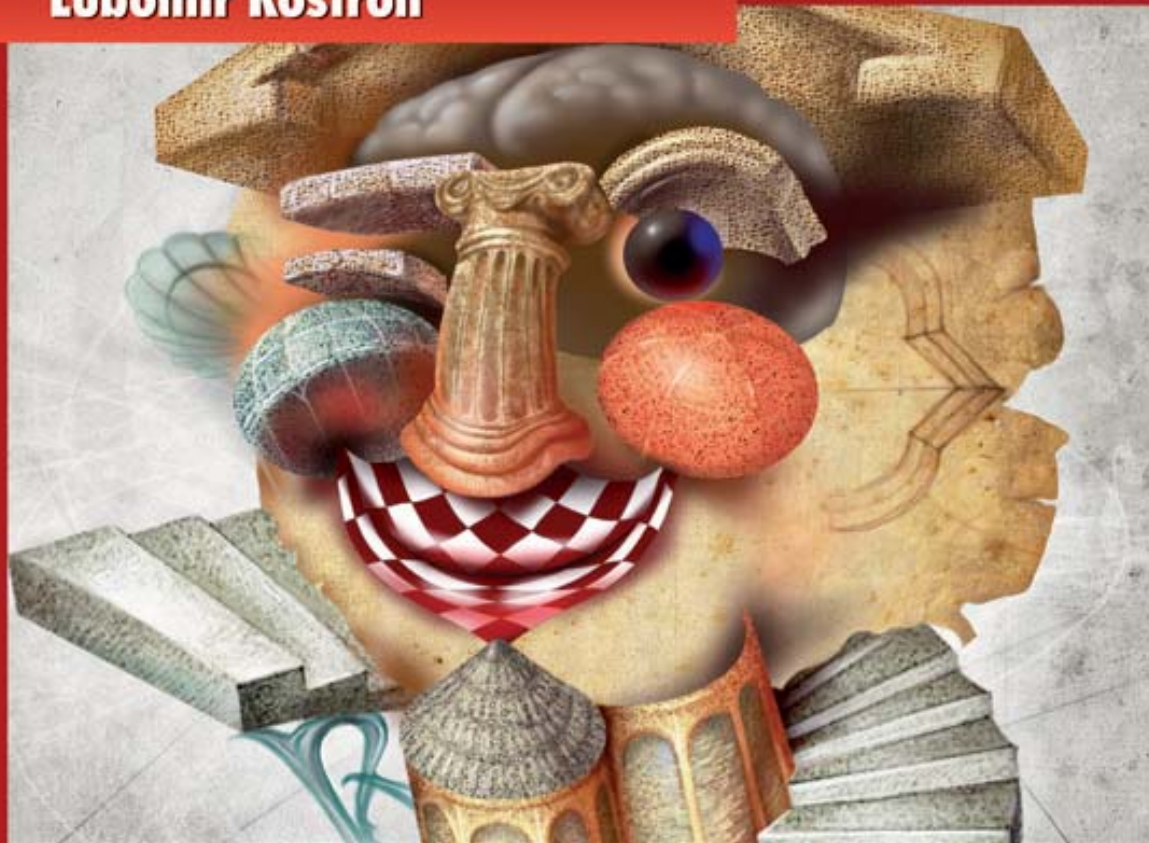

Lubomír Kostrůň

PSYCHOLOGIE ARCHITEKTURY

GRADA®

Upozornění pro čtenáře a uživatele této knihy

Všechna práva vyhrazena. Žádná část této tištěné či elektronické knihy nesmí být reprodukována a šířena v papírové, elektronické či jiné podobě bez předchozího písemného souhlasu nakladatele. Neoprávněné užití této knihy bude **trestně stíháno**.

Používání elektronické verze knihy je umožněno jen osobě, která ji legálně nabyla a jen pro její osobní a vnitřní potřeby v rozsahu stanoveném autorským zákonem. Elektronická kniha je datový soubor, který lze užívat pouze v takové formě, v jaké jej lze stáhnout s portálu. Jakékoliv neoprávněné užití elektronické knihy nebo její části, spočívající např. v kopírování, úpravách, prodeji, pronajímání, půjčování, sdělování veřejnosti nebo jakémkoliv druhu obchodování nebo neobchodního šíření je zakázáno! Zejména je zakázána jakákoliv konverze datového souboru nebo extrakce části nebo celého textu, umístování textu na servery, ze kterých je možno tento soubor dále stahovat, přitom není rozhodující, kdo takovéto sdílení umožnil. Je zakázáno sdělování údajů o uživatelském účtu jiným osobám, zasahování do technických prostředků, které chrání elektronickou knihu, případně omezují rozsah jejího užití. Uživatel také není oprávněn jakkoliv testovat, zkoušet či obcházet technické zabezpečení elektronické knihy.

doc. PhDr. Lubomír Kostrůň, CSc. M.A.

PSYCHOLOGIE ARCHITEKTURY

Vydala Grada Publishing, a.s.
U Průhonu 22, 170 00 Praha 7
tel.: +420 234 264 401, fax: +420 234 264 400
www.grada.cz
jako svou 4252. publikaci

Odpovědná redaktorka Bc. Maria Arnautovová
Ilustrace Barbora Jochmanová
Sazba a zlom Milan Vokál
Počet stran 208
Vydání 1., 2011

Vytiskla Tiskárna PROTISK, s. r. o.,
České Budějovice

© Grada Publishing, a.s., 2011
Cover Photo © fotobanka Allphoto

ISBN 978-80-247-2926-8 (tištěná verze)
ISBN 978-80-247-7373-5 (elektronická verze ve formátu PDF)
© Grada Publishing, a.s. 2012

OBSAH

1. Úvod	9
2. Prostory uvnitř (interiér)	11
Jak to u nás vypadá?	12
Hodnocení prostoru	18
Feng Shui	22
3. Trocha teorie. Jak se v tom vyznat?	27
Vnímání a kognitivní konflikt	27
Poznávání – analýza i intuice	31
Pár poznámek...	36
...a pár příkladů	37
Jak se analyzuje způsob, kterým lidé o něčem přemýšlejí – program POLICY	40
Důsledky pro výzkum	42
4. Byt, dům a okolí	49
Pojetí domova	52
Významy prvků ve struktuře	57
Pestrost versus jednoduchost	60
Komunikace, organizace, projekty	63
Soukromí	66
Diskuse o soukromí	69
5. Město	73
Kvalita života ve městě	82
Jak léčit město	93
Paměť míst	95
6. Zahrady a parky	121
Krajina očima knih	124
7. Krajina	131
Různé vidění krajiny	139
8. Poznámky k systémové dynamice a udržitelnému rozvoji	145
Pověst o nešťastném městě	145
Systémově dynamické myšlení	149
Udržitelný rozvoj	154
Vize města bez aut	163
Strategie udržitelného rozvoje	167

Management udržitelného rozvoje regionů, sídel a obcí – metodologický pohled . . .	169
Kapitola 1: Rozvoj	170
Kapitola 2: Čas a změna v ekonomice rozvoje území	171
Kapitola 3: Dlouhodobý rozvoj	174
Kapitola 4: Modely a udržitelnost rozvoje území	176
Kapitola 5: Developerství, ekonomická efektivnost investic	177
Kapitola 6: Aplikace a ilustrační příklady	179
Souhrn rozboru	182
Udržitelný rozvoj jako příležitost pro nové podnikatelské strategie	183
Příklad s proměnou automobilů ve Švédsku	186
Auta	187
Čerpací stanice	187
Etanol	187
Lekce	188
Zcela závěrečná poznámka k architektuře, managementu, poznání a metodologii . . .	189
Literatura	191
Rejstřík věcný	201
Rejstřík jmenný	205

1. ÚVOD

Hm, kdo to asi zvoní... vás asi posílá paní magistra Plicková z Grady, že? No jo, tak už je to tady. Když mi loni v létě psala, že asi přijdete, tak jsem tomu nechtěl moc věřit – a dodnes pořádně nevím, co vám vlastně říct. Je toho spousta. Ono něco jiného je o něčem mluvit ve škole a něco jiného o tom psát, že ano. No, ale když už jste tady, nestůjte, půjdeme dovnitř a zkusíme se podívat kolem, co by vás tak mohlo zajímat. Budete muset pozorovat, co je kolem, a samozřejmě povedeme řeči, protože pozorování a rozhovor jsou zcela základní psychologické metody. A taky přemýšlet, ale to se taky dá naučit. Půjdeme ke mně, nahoru, do druhého patra. Jak vidíte, bydlíme v rodinném domku se zahrádkou kolem, je to tu docela pohodlné a pěkné a později vám o tom všem budu povídat víc. Odložte si a pojd'te dál, tady vlevo mám takovou pánskou trucovnu, knihovnu, kde sedávám a pracuji (nebo taky podřimuju, jak to už pánové v mém věku dělají; a není to špatné). Je tu též hodně knížek a věcí, které mám rád. Tak jen račte dále, udělejte si pohodlí, hod'te si tady nohy nahoru, jako doma a já jdu postavit na kávu a donesu nějakou tu vodu. Strávíme tu teď společně nějaký čas a pohoda je důležitá věc. Jak vidíte, je tu hezký výhled ven, na jihozápad, Brno je skoro jako na dlani. Večer, když město utichá, je to docela velebná paráda. Mezitím koukejte kolem a snažte se porozumět tomu, kdo je tu doma. To bývalo naše obvyklé první cvičení začátkem semestru v kurzu „Psychologie v architektuře“.

Napřed se podíváme po bytě, pak po domě a jeho těsném okolí, vyjdeme ven, do veřejných prostorů města. Chci vás ovšem dostat i do zahrady a parků, také se musíme podívat do okolní, volné krajiny. To jsou témata, kterými se budeme zabývat. Nemyslete si však, že jsem architekt. Kdepak, z toho, co oni dělají, mne zajímalo především to, co mělo blízko k našim studentům na psychologii. Cítil jsem, že mezi jejich a našim oborem je jakási důležitá spojitost a studenti by ji pro sebe měli hledat. Určitě by jim pomohla s obživou, až budou muset vydělávat peníze. Však uvidíte. Jinak je architektura také věc stavařská, technická (nesmí to spadnout, což je občas těžký malér), nebo naopak umělecká, skoro sochařská (tvůrci jsou pak nad pozemské starosti poněkud povzneseni). Oboje je pro mne nedostupně složité a pokorně na to koukám. Obě profese mají svá pro a proti. O architektce se říká, že mají velká ega, jako dirigenti. O psychologích zase, že jsou nebezpeční, protože vidí až moc dovnitř lidí. A že to jsou takoví divní lidé, není jasné, co skutečně umí. Architekti skutečně umí hodně, je to totiž vidět. Umí třeba krásně kreslit, to je vidět hned. Psychologové umí, v lepším případě, mlčet a poslouchat a pak říkat ta správná slova. Užít si mlčení jste ale za mnou nepřišli a volbu správných slov budu muset pečlivě hlídat. Uvidíme, jak se to povede. Zkusím se pohybovat mezi nutností říkat něco odborného (abyste nebyli zklamáni) a na druhé straně potřebou vyprávět něco autentického, z mého života (abyste neusnuli nudou). Jo, tak jdu pro tu kávu...

2. PROSTORY UVNITŘ (INTERIÉR)

Tak, zde je kávička. Mlíčko? Sladíte? Vidím, že vaše volba padla na červenou pohovku na stupínku, nejlepší místo v této místnosti. Že je ten pohled ven na město skvělý? Jednou, v cizině, jsem zažil, co to je koukat se půl roku z jediného okna v přízemí do zdi protějšího domu, vzdálené asi tak metr. Byla tam tma a bylo to depresivní; noční déšť se poznal podle toho, že jinak svištěla auta za rohem na silnici. Taky mi občas někdo koukal přímo do postele... Pochopil jsem, že kvalita výhledu z okna by mohla tvořit součást nájemného (a většinou asi i tvoří).

Vidíte? Chtěl jsem vám začít vykládat o vnitřku, o uspořádání věcí a prostoru v místnosti a už skáču ven. Ono to dělení na vnitřní a vnější je hodně relativní, a navíc prostě jedno bez druhého nedává moc smysl. Nejen v architektuře.

O architektuře interiéru (nebo, jak se dnes říká, designu nebo trochu více česky dekorátérství) se toho stále mnoho píše a jsou o tomto tématu oblíbené pořady v televizi. Je to skvělé téma, zejména bydlení zajímá snad všechny, všichni máme na uspořádání svého nejbližšího prostředí nějaký názor, chodíme rádi okukovat, inspirovat se či vybírat pěkné věci do obchodů. Než se pustíme do vážné psychologické teorie, zkusme si to, čím začínali naši studenti. Je to malé cvičení. Inspirovali mne k němu dva lidé. Jedním z nich byl kamarád, architekt Standa Indra, který o to měl zájem. Druhým pak architekt Karel Honzík, přesněji jeho knížka, která vyšla v době, když byli moji rodiče mladí (Honzík, 1947). Nabádá totiž k tomu, aby si člověk v prostředí, do kterého vstupuje, povšiml (a pokud to jde i promyslel) pár základních věcí, které vytvářejí tzv. „zabydlenost“ prostoru.

Jde o zodpovězení dvou skupin otázek:

- K čemu má prostor sloužit? Jaké funkce má plnit?
- Jak se v něm člověk cítí a jak se mu líbí (jak působí na psychiku člověka a jak působí esteticky)?

Jsou-li tyto otázky promyšleny a uspokojivě vyřešeny, pak je dosaženo i uspokojivé „zabydlenosti“. Myslím, že se dá zabydlenost dobře definovat ne sice vědecky, ale metaforicky: Dobře zabydlený prostor je jako dobře vyšlápnuté boty nebo dobře zajeté auto. Dělají, co mají, a majiteli „padnou“ (to by se Karel Honzík asi divil...). S analýzou funkcí nějaké místnosti doma jsme si užili se studenty dosti legrace. Viděli to velmi jednoduše. K čemu třeba slouží kuchyně? No tak, vaří se tam. Co to ale je „vaří se tam“? Příprava jídla se dá rozložit do dlouhé řady dílčích operací. Nejlepší je, představit si je jako řadu aktivit, počínaje odložením tašek s nákupem a konče uklízením umytého nádobí. (Mirek Galuška, se kterým učíme podnikatele, takto začíná vysvětlovat rozbor hodnototvorného řetězce, value-chain analysis.) Vznikne dlouhý seznam činností: přinesení odněkud, rozbalení, někdy umytí, mechanické zpracování

a tepelná úprava (odsávání par a pachů), koloběh nádobí a náradí; někde se asi i jí, takže místo pro stolování (je-li na to čas) a posezení u jídla by nemělo být nepříjemné; pak se něco musí dělat se špinavým nádobím. Jak „pracoviště“ uspořádat, aby se člověk nenaběhal a měl všechno po ruce (věci ne moc a ani málo a hlavně ty, co právě potřebuje)? Je-li málo místa, tak je to všechno ještě dramatičtější. Nejvíce však tehdy, když se zde setkávají dvě hospodyně. Když si vezmete tužku a papír, začnou vám při kreslení vyvstávat místa, kde se něco obvykle dělá (jakási ohniska funkcí), podpůrné struktury, dráhy, komunikace, po kterých se lidé obvykle pohybují, úzká místa (soutěsky) a křižovatky. Vyplývá z toho, že k dobrému naplnění funkčního hlediska musíme pro dané místo zvolit funkce, které k sobě nějak věcně patří (souvisí spolu), do přiměřené kombinace. Ostatní musíme převést jinam – nebo do jiného období dne či noci (dělat je jindy). Přiměřené rozložení funkcí v daném prostoru a čase. Dát prostoru správný význam. Přiměřenost je tedy výrazným znakem kvality řešení prostoru. Věnuje se tomu třeba design – nejen jednotlivých kusů nábytku, ale celých pokojů (třeba návrhy kuchyní) i celá oblast ergonomie. Dalším znakem kvality (nejen u řemeslné práce) pak je pečlivost, s jakou je promyšlena a udělána každá podrobnost (jak známo, ďábel spočívá v detailu). No a snad posledním hlediskem, které patří do kvality, je pružnost; vlastně souvisí již s možností dělat různé věci v různou dobu, ale myslím i proměnlivost po letech, ne v průběhu dne, týdne či ročního období. Jak se mění věk uživatelů, věnují se různým činnostem jinak, některým nově, jiným již vůbec. Takže uspořádání prostoru by mělo umožňovat také přiměřené proměny.

JAK TO U NÁS VYPADÁ?

No a nyní se podívejte kolem sebe, jak na tom u nás jsme. Máme tu tak 24 metrů čtverečních. K čemu tato místnost asi slouží? První dojem asi je, že je to skladiště knih (jak říká má žena, „makulatury“). Knihovna, police a skříně podél stěn, v zásadě skladištěm je. Co se tu dál asi děje? Podlaha je výškově rozčleněna do dvou částí. Na tom stupínku u okna je pohovka, na které sedíte a koukáte se z ní buď na mne, nebo ven. Po vaší levé ruce je široký parapet okna, máte tam kávu. Na opačném konci pohovky je rovněž místo na odložení skleničky. Výše sedíte zřejmě právě proto, abyste měl lepší výhled do zahrad a na město. Takže na pohovce si mohou pohodlně hovět dva hosté, třetí pak ještě na červeném ušáku, který je umístěn již dole, v protilehlém rohu, nedaleko místa, kde právě sedím já. Já sedím v kancelářském křesle, koukám se na vás poněkud odspodu (moje ego to vydrží), nohy mám přitom na stupínku a nad nimi desku nízkého pracovního stolu, takže jsou pěkně schovány. Na stole je počítač, kde obvykle něco čtu nebo klepu do písmenek. Takže je to i pracovna pána domu (žena má svůj pokoj i počítač vedle, to říkám jen tak lidem od gender studies, pro pořádek). V tomto skladišti je ještě i pár metrů gramodesek, gramofon a CD přehrávač, pokud možno schované repro bedny. Na stupínku leží koberec (kultovní, po rodičích). Okolo stupínku parkety. Funkce skladiště ovšem není ještě vyčerpaná, protože stupínek tvoří na záda položená knihovna, jako nosná kostra, a v ní je plno věcí, které se často nepotřebují (krabic archivu, fotek, videopásek, prostě moc hrozných důležitých kramů, které je dobře mít blízko a samozřejmě se nesmí vyhodit), na knihovně pak je

plotna s panty, aby se člověk dostal dovnitř a celé je to zakryté kobercem. Ano, převažují dvě funkce – knihovna (maskuje to skladiště) a pracovna. V rozporu s nimi není ani třetí funkce, tedy místnost pro návštěvy (případně hostinský pokoj pro přátele). Protože v bytě bydlíme jen dva, mohou v tomto uspořádání místnosti trochu rušivě působit jen občasné nájezdy vnučat, což se samozřejmě děje – a je to skvělé, protože společně objevujeme poklady. Komunikace ode dveří ke dvěma klíčovým místům, kde se sedí a kde jsou odkládací prostory, křižovatky nevytváří a cesty jsou přímé (pozná se to právě s tácem plným skleniček). Běžný provoz zde ke konfliktům nevede. Myslím, že co do funkcí je prostor uspořádán docela dobře a je velmi využit.

Na naše smysly samozřejmě působí fyzikální vlastnosti prostředí. O každé z nich je dnes celý vědní obor a studuje se to na školách, takže upozorňuji, jde o hlavně technické odbornosti, které dalece přesahují to, co o nich vím. To, co jsem o tom kdysi pilně četl, je beznadějně zastaralé, proto neuvádím odkazy na literaturu. Asi všechny tyto oblasti mají nějaké doporučené normy, které dobře znají hygienikové (a v pracovních prostředích jsou závazné). Zkusme si to ale projít.

■ Působení světla

Přirozeného světla je zde spousta, okno jediné, veliké (kdysi, podle starších zárubní, se říkalo trojdílné), otevřené na jihozápad. Přirozené světlo je nejlepší (kam chodí sluce, tam nechodí lékař; RZP tam ale smí...!) až na výjimky – třeba galerie a ateliéry chtějí rozptýlené, střešní světlo. Nejsou zde záclony, ale svislé, bílé žaluzie. Funkce umělého světla je prodloužit využití místnosti za tmy (světelný výkon souvisí s velikostí místnosti a oboje určují kvalitu osvětlení i pohodu): je zde ústřední, šestiramenný lustr (ze stupínku na dosah ruky, respektive hlavy), sedm dalších lokálních svítítek. Toto již je využití umělého světla k psychologickým a estetickým účelům (jedna nebo více světelných dominant: zvýraznění figury oproti pozadí, případně zdůraznění nějaké barvy žárovkou, hra se světelnou perspektivou, hloubkou). Nic z toho nejsou zářivky, tři jsou halogenové zdroje, což cosi vypovídá o barvě (kvalitě) světla.

■ Působení barev

Jde samozřejmě o vlnové délky světla, které odráží použité materiály (ne o aktivní barevné světlo, barevné žárovky nemám). O barvách je skutečně krásná nauka, stojí se do toho zahloubat: podívejte se třeba do knihy s názvem „Dobrodružství barvy“. Napsala ji Ivana Brožková (Brožková, 1982). Jsou však takové knížky i pro fotografy. Zalistujte si (Peterson, 2004 a Busselle, 2002), vidíte, dávají barvu do souvislostí třeba s kompozicí. Posoudit jednu samotnou věc, bez souvislosti s něčím jiným, je vždycky problém – vynikající příklad jsou sochy. (Vezměte si třeba „Paměť sochařského portréту“ /Preclík, 2003/, ale i zde se jednotlivý objekt vztahuje alespoň k představě.) Jaké má barva funkční vlastnosti? Je nositelem informace (odlišení: zvýraznění, výstraha, spojování, maskování). Estetické působení: barevné ladění a rozrůzněnost prostoru (je v něm jedno či více barevných ohnisek?), módnost, vliv kulturního pojetí a tradic, barva je dokonce i nositelem symbolického významu (kroje, uniformy, obřadní roucha církevních hodnostářů, význam barev v heraldice). Psychologické působení barev se stalo ústředním zájmem mého kolegy Mirka Šipuly, který o tom snad ví všechno (podle něj určitě ne, protože o tom stále

ještě nedopsal své Velké dílo, pokud vím). Ví se ale, že lidé jinak prožívají den (světlo, žlutá a červená barva) a noc (temno, modrá barva), čemuž odpovídá převaha parasympatiku a sympatiku v nervovém řízení tělesných (a duševních) procesů. První z obou má na starosti tlumení, klid, ten druhý opak, tedy vzrušení a aktivitu. Je to samozřejmě složitější. Subjektivní preference určitých barev vypovídá nejen o vkusu a módě (to je již krok do estetického působení), ale i o individuálních potřebách člověka. Podrobně tuto představu rozpracoval Max Lüscher. Jeho barvový test osobnosti vychází z toho, že *volba barev je jistým způsobem závislá na některých osobnostních proměnných, na situačních stavech organismu i na objektivně působících činitelích* (Svoboda, 1999, str. 151–210). Ten test se mi moc líbí, kdysi jsem si s ním pěkně užíval a trápil tím každého, kdo se dal. Každá barva (a i pořadí jejich preferencí) má tedy svůj význam, a když je dotázaný poskládá jinak, než je běžné, je hned o čem přemýšlet a třeba mluvit. Jak je ale z uvedené citace vidět, promítá se do toho ještě více vlivů, a tak je třeba být v úsudcích raději opatrný a nebrat nikdy nic za definitivní, jak ostatně nabádal už Jan Werich.

■ Působení zvuku

Přestože u zvuku jde o mechanické kmity v pružném prostředí a u světla a barvy o viditelnou část spektra elektromagnetického vlnění (takže fyzikálně o různé věci), je tu zajímavá možnost jejich srovnání:

zvuk	barva
výška	odstín
hlasitost	světlost, jas
zabarvení	sytnost

Funkční vlastnosti zvuku: nositel informace, jev, doprovázející obvykle nějaký pohyb (chvění) v prostředí. Signalizace něčeho (opět kontrast figura a pozadí), orientace. To by mohlo platit především na oblast hluků. Podíváme-li se nyní na oblast zvuků, bude nás zajímat především působení na mysl lidí a estetické působení: půjde spíše o zvuky umělé a nejčastěji o hudbu, protože zvyky jsou nejčastěji v nějakých kombinacích.

Když se do této oblasti podíváte podrobněji, užasnete, kolik je zde vynalezeno zajímavých věcí. Narazíte na to, že zvuk se šíří různě rychle v závislosti na teplotě vzduchu, přečtete si, co znamená akustická rychlost a akustický tlak, najdete pozoruhodnou mapu slyšitelných zvuků (vidíte, já mám tu svou, skoro nečitelnou, z knížky od Molesse, 1968). Zcela fascinující jsou příručky k ozvučování uzavřených prostorů (akustické vlastnosti místností). Onehdy mi jeden architekt vysvětloval, že když se navrhuje koncertní sál, dá se na počítači třidimenzionálně modelovat i to, jak to asi akusticky dopadne. Nejen jaký bude dozvuk, ale i jaké nástrojové skupiny budou kde a jak slyšet a samozřejmě pak lze upravovat velikost, tvar a další vybavení sálu. Dočtete se o tom, jak se chovají hluboké a vysoké tóny, jak ozvučovat a jak se proti ozvučení bránit. (Bránit se jde mnohem hůř. Doma je nejlepší stěna zarovnaná knihami až pod strop.) Ještě více překvapivé je čtení o ozvučování vol-

ných prostranství (kdysi dávno byl mistrovský kousek ozvučení obřího strahovského stadionu), což však sem už nepatří. Literaturu k těmto tématům ani neuvádím. Většinou jde o technické aplikace, kde jde vývoj rychle dopředu, a proto je třeba začít s rychlou orientací na internetu. Pamatuji si, že jsem kdesi měl obrázek s lívancem, kde v ploše mezi dvěma osami (svíslá snad rostoucí síla zvuku v decibelech, vodorovná rostoucí kmitočet v Herzích) byla znázorněna slyšitelná mapa zvuku: hluků, tónů atd. Moc dobře to pomáhalo pochopit vlastnosti zvuků a vztahy mezi nimi. Pokud jde o psychologické působení hluků (silný hřmot, křik dítěte) a zvuků (hudba), připomínám jen, že přímo působí na naše emoce, daleko razantněji než vizuální podněty. Nepamatuji si, že bych na výstavě viděl někoho před obrazem plakát, na koncertech se však slzí (nebo nadšeně křičí) zcela běžně. Je to prostě velmi účinný prostředek k navozování nálad a citových stavů. K estetickému působení hudby (trvání a členění v čase – dynamika, rytmus, struktura a její proměny v čase – harmonie/disharmonie, sóla oproti pozadí) se víc nemohu vyjadřovat. Víím o tom jen málo. Více o souvislosti zvyků – rytmu s naším tělem najdete třeba v knize „Nastavení biologických hodin“ (Winfree, 1987), o rytmu toho však bylo napsáno mnohem více. Třeba je zde souvislost i s pohybem (McNeill napsal zajímavou knížku o tanci a pohybových cvičeních v historii – volně přeloženo se jmenuje „Společně držíme rytmus“ /McNeill, 1995/).

■ Působení vzduchu

Funkční vlastnosti: přísun kyslíku pro dýchání (výrobu energie v těle a s tím související výměnu tělních plynů), zvlhčuje sliznice, umožňuje orientaci dle pachů. Vzduch je často rovněž médiem nejen pro přenos zvuku, ale i pro přenos tepla (pokud nejde o přímé sálání). Takže sem můžeme připojit i celou pasáž o tepelné pohodě, chlazení a vytápění. Vzduch má důležité další vlastnosti jako jsou čistota, síla proudění, přiměřené množství, o tlaku zde asi nemusíme nic říkat. To všechno určuje jeho kvalitu. Celou touto oblastí se zabývá vzduchotechnika nebo, jak se dnes říká, klimatizace (důležité aspekty: hlučnost provozu, náhradní větrání). Psychologické a estetické vlastnosti by mohly být ovlivňování čichu pachy a vůněmi (vzpomínáte na parfumerie, řeznictví, cukrárny?), ale i pocit „zadušenosti“ nebo „nádražní haly“ (souvisí s objemem vzduchu a důležitou věcí – výškou stropů) a případně celkovou čistotou interiéru. U tohoto prvku prostředí asi člověka nejspíše napadne, že nic z toho, o čem byla řeč, není zadarmo, a tak kvalita vzduchu a tepelná pohoda budou mít velmi silný vztah k ekonomice, k investičním a provozním nákladům interiéru.

■ Působení materiálu

Funkční vlastnosti: zde je přímá souvislost s tím, co se má v daném prostoru dělat. Volbu materiálu, ze kterého je prostor zbudován, jakým je obložen a ze kterého jsou zhotoveny předměty, určuje to, zda se zde bude pracovat s vodou, chemikáliemi, dýmy (dobrý doutníček, to je přece pokouřeníčko!), extrémními teplotami, jaká bude prašnost. Nebo jinak: čemu místnost slouží – jde o soukromý prostor, nádražní halu, foyer banky, hospodu, garáž? Účel světlí prostředky – a také jejich cena (dnes se dá koupit cokoliv). Psychologické a estetické působení: jde o vizuální dojem a pocit z doteku (haptiku). I v tomto případě jde o volbu materiálů a jejich

zpracování přiměřené prostředí (pokud opak není úmyslem, třeba provokací). Míchat tradiční (přírodní) materiály s moderními (umělými) asi nelze libovolně, má-li mít prostředí alespoň trochu harmonický ráz. Na druhé straně však vhodně volený detail (objekt) z materiálu opačného druhu může působit jako osvěžení (běžně tak působí v moderním prostředí starožitnost). Jsou lidé, pro které je dotýkání se předmětů důležitým zdrojem informací a prožitků (teplo, chlad, sucho, vlhkost, zajímavá struktura, poréznost, kompaktnost). Sem rovněž patří uměřenost vůči lidským proporcím. Nakonec opět estetické působení – nejsnazší to bude ukázat na příkladu uměleckého díla: nejen myšlenka, její ztvárnění v nějaké hmotě, ale i sám materiál je důležitý. Mramor? Textil? Sklo? Dřevo? Umělá hmota? Samozřejmě jde opět o cenu (náklady) a též o módnost.

■ Živý prvek v prostoru

Funkční vlastnosti: rostliny významně a přirozeně zvlhčují vzduch, mohou příjemně členit prostor; fotosyntéza je už na mne složitá, ale pamatuji si, že rostliny ve dne spotřebovávají kyslíčnický uhlíčitý ze vzduchu, v noci jej uvolňují. Alergici mohou mít problémy se srstí zvířat. Obecně platí, že se musí častěji uklízet. Je-li v prostoru rostlina, živý organizmus (akvárium, klec s ptákem, pes, kočka či cokoliv jiného), vypovídá to především o potřebách majitele. Člověk není sám a má se o co starat (lidé si s rostlinami povídají, pes je nejlepší přítel atd.), péče obohacuje či v krajních případech i nahrazuje neexistující vztahy k lidem. Na druhou stranu, akvárium uklidňuje určitě více než program televize.

■ Prostor jako ohraničené nic

Prostor, podle (Werichovy či Cimrmanovy?) definice, je ohraničené nic. To sedí. Podle architekta Holčíka jsou prubířskými kameny kvality architekta okna a dveře, tedy díry do toho ničeho. Ty rozehrávají hru s vnějškem, definují prostor pro hry dalších aktérů (ovšem v hladomorně, kde ta díra je kdesi nahoře, toho moc nenahrajete – z tohoto pohledu tam může být i nuda). Možná právě proto, že prostor je možnost pro zaplnění, spousta lidí o něm přemýšlela a zaplňovala jej svými představami o struktuře prázdnoty. Mám tu pár výpisků z knížky E. T. Halla (Hall, 1966), kde jsem na to narazil poprvé. Antropologie prostoru rozlišuje „animální strukturu“ (chování v území, teritorialita; hranice území jsou vymezeny jak určitým chováním jedince v určitých místech, tak i hmotnými symboly). Nějaká struktura prostoru je pro existenci živých tvorů a tedy i společenskou existenci člověka nutná. Nedefinování prostoru co do funkce v určitém čase je většinou vnímáno jako nežádoucí chaos, s napětím (moře, poušť, dav proudící na náměstí nejrůznějšími směry). Na druhou stranu, naprosto jednoznačné vymezení struktury pomocí určení jeho funkcí v čase je vhodné asi jen v případě výrobní linky. Proto se rozlišují „fixní znaky prostoru“ (struktury vlastnosti prostoru, které usměřňují chování; hmotné i nehmotné vyjádření struktury, které se nemění, v místnosti asi stavební dispozice; spíše to odpovídá až prostoru většímu, vnějššímu – pak jde o budovy, plán města, utváření krajiny). „Polofixní znaky prostoru“ jsou v hmotném vyjádření objekty jako nábytek, v nehmotném zvyklosti a očekávaná chování, vážící se k danému místu. Prostor se pak dále může dělit na „viditelné struktury“ (to, co do místa fyzicky vložíme, jak jej vyprojektují architekti) a „neviditelné struktury“, tedy to,

co nosíme v hlavě (tj. to, co si o místě pamatujeme a představujeme). V hlavě toho postupně nosíme obrovskou spoustu (není divu, že z toho chlapům padají i vlasy). Jednak z hlediska osobního vývoje (ontogeneze), jednak z hlediska celé kultury, která nás také utvářela (fylogeneze). Proto pro většinu pojmů z estetiky, dějin kultury a civilizací se dají jen obtížně formulovat nějaká objektivní měřítka a celé pole je spíše předmětem společenských (často dočasných) dohod o správnosti něčeho. Prostor je pak minovým polem pro turisty v cizích kulturách. Kritérii pro posuzování bývají:

- měřítka, sled, rytmus (střídání objemů a ploch, pocit uvolněnosti, utlačenosti);
- perspektiva (vnímání hloubky, vrátíme se k tomu za chvíli);
- harmonie – normalizace formátů (jednoho či více, vyváženost proporcí jako aritmetický průměr, medián či modus ve vzájemném vztahu prvků);
- zlatý řez (celek se má k části jako větší část k menší) jako symbol individualizmu na rozdíl od pásu, řady prvků (normalizace jako symbol dnešního kolektivismu a empirismu) – o zlatém řezu je dostupná docela čerstvá knížka (Livio, 2002);
- dynamika – podle názoru Paula Valéryho musí všechny části pracovat.

I v uměření je třeba znát míru. Zde se dobře uplatňují zákony o vnímání, se kterými přišla tvarová (gestalt) psychologie (např. zákon uzavřenosti, dobrého tvaru, symetrie, blízkosti, figura a pozadí).

Od toho, co máme v hlavě, se vrátíme k mému pokoji. Jistě se do uspořádání místa promítá pojetí rolí jednotlivých členů rodiny a vývoj pojmu soukromí. Viditelné objekty a neviditelné (kulturně dané) zvyky a symboly rozčleňují obvykle prostor na „soukromou“, „polosoukromou“ a „veřejnou zónu“. Je to jak v místnostech v bytě, tak i domech a třeba i ve venkovních prostranstvích. Existuje o tom celá nauka, „proxemika“. Zde se antropologové nechali inspirovat etology, je zde přímá souvislost s chováním druhů zvířecí a ptačí říše v prostoru. Moc krásné pozorování či čtení. Úžasná je knížka o vlci v Kanadě „Nikdy nekřič vlci!“ (Mowat, 1963). Zjišťovalo se, jaké vzdálenosti od sebe lidé udržují v různých rolích, které zastávají (typicky jde o vyjádření statusu a genderové otázky), v jednotlivých prostředích a kulturách. Různé vzdálenosti (intimní, osobní, společenská, veřejná) mají své přímé důsledky pro vzájemnou komunikaci osob, samozřejmě včetně neverbální. Hall zavedl pojmy jako prostředí „sociopetální“ a „sociofugální“, které se u nás asi neujaly. Víím, chtěl tím pojmenovat opačné kvality nejen vnitřního prostředí, třeba nějaké místnosti, ale všech, i vnějších. Edward T. Hall určitě neznal Karla Honzika, ale výraz sociopetální se významem musí blížit zabydlenému a sociofugální nezabydlenému, odpuzujícímu. V prvním se člověk cítí dobře a chce tam být, ve druhém ne. No a nakonec se v interiéru prozrazuje nějaká souvislost mezi osobností majitele (toho, kdo si to tak udělal a žije tu) a třeba jeho profesí, chováním ve vnějším prostředí (shoda nebo naopak kontrast, pokud se s profesí nijak neztotožňuje).

Perspektiva, jak jsem slíbil. Pokud si pamatují, přišli s ní v renesanci a podle Spenglera (nevím už odkud citát mám) je *vnímání prostoru ... základním symbolem západní kultury*. Leonardo da Vinci (Leonardo da Vinci, 1941) rozlišoval perspektivu lineární, vzdušnou, barev a osvětlení. Na výrazné odlišení od jiných kultur a posun euroame-

rické civilizace kamsi dopředu to docela stačilo. Podívejte se, kolik perspektiv však vymyslel psycholog James Gibson (Gibson, 1950): perspektiva umístění objektu (tři poddruhy), perspektiva paralaxy (dva poddruhy), perspektivy nezávislé na pozici či pohybu pozorovatele (osm dalších poddruhů) – celkem tedy 13 perspektiv! Pokud vás to zaujalo, podívejte se po tom. Pokrok se určitě nenechá zastavit. Trochu se děsím toho, kam to rostoucí poznání, oproti renesanci, posunuje naši civilizaci.

(Rychlost pohybu a čas, což jsou poslední charakteristiky prostředí, si asi necháme až na později, bylo toho moc.)

To je nářez, co? A co s tím vším máme dělat? No, až se vydechnete (trochu vody?), podívejte se na následující formulář.

HODNOCENÍ PROSTORU

Inventář pro hodnocení prostoru

obecné vlastnosti	úsudek o uživateli
účel a funkce	osobní x neosobní
přiměřenost velikosti a tvaru k funkcím	hlavní zájmy (co je důležité)?
dostupnost (vazba na okolí)	jaké vyvolává pocity, emoce?
zaplněnost a členitost vybavením (viditelné struktury)	odhad neviditelných struktur?
plastičnost	tradice x moderna
uklizenost x nepořádek	
čistota	
	a) vodítka pro kontakt a komunikaci
	chce působit? opatrnost? skrývá?
fyzikální vlastnosti	otevřený x uzavřený
■ světlo přirozené (okna)	jednoduchý x složitý
umělé (centrální x lokální)	konverzační téma?
■ barevnost (ladění, jas)	
■ tepelná pohoda (druh topení)	b) jak získat důvěru?
■ vzduch (průvan, pachy, vůně, kvalita vzduchu)	emocionalita, temperament
■ zvuky (ticho, dominantní zvuky, ozvučení)	intuitivnost, fantazie x racionalita
■ použité materiály a jejich skladba	důslednost, stálost x nedbalost
■ živý prvek	soustředěnost x roztěkanost
	humor, vtip a recese

Pokračování

estetické působení	
uspořádanost (figura x pozadí)	
zaplněnost, volný prostor	
umělecká kvalita x kýč	
souhrn: ohniska struktur, barevnosti, jasu	
psychologické působení	
působení ve dne, působení v noci	
ergonomie uspořádání	
soukromí	
společenský kontakt (proxemika)	
„sociopetální x sociofugální“?	
souhrn: „zabydlenost“?	

Studenti si tuto tabulku různě přizpůsobovali a psali si do ní poznámky o místech, která za tím účelem navštívili. Samozřejmě, dá se jí hodně vyčítat. Když přijdete na návštěvu, nemůžete vytáhnout papír a dělat si poznámky. Pozorování (bystrá zaměřenost na podrobnosti, schopnost usuzovat z nich na celek a pak paměť) je věcí cviku. Však o ten taky jde. Dále, hodně míst je vytvořeno architekty (ještě více „česky“ řečeno „interiérovými designéry“) na zakázku, takže se z těch míst usuzovat na jejich uživatele moc nedá, pozná se styl, módnost, kolik je k dispozici peněz, neotřelý, nový nápad – ale čím? V kanceláři se lze někdy orientovat jen z drobnosti na pracovním stole, z obrázku na zdi. Studenti, kteří pilně cvičili svůj odhad ve vinárnách, kavárnách, krčmách a hospodách, dokonce i ve vstupních halách bank, se o existenci různých klišé i originalitě přesvědčili. Úžasné je přemýšlet o vnitřním uspořádání (i vnějším vzhledu) veřejných prostorů chrámů a kostelů různých slohů. Jakým funkcím prostor sloužil (jak různě se chápala spiritualita?), jaké procesy se tam odehrávají a jak je prostor členěn, jakými prostředky se dosahuje žádoucího působení? Je to přímá exkurze do dějin umění a kultury v širším slova smyslu. Mimochodem, dnes je uspořádání prodejen (supermarketů, obchodních center) celý úžasný studijní obor, asi skrytý pod hlavičkou marketingu (marketingové komunikace, protože prostor s námi skutečně komunikuje). Celý život se tomu věnuje sociolog Miroslav Foret (Foret, 1994, 1997) a psycholožka Jitka Vysekalová (Vysekalová a kol., 2007). Koukejte se jen, co se s vámi děje, když tlačíte ten plný tanker mezi kójemi přetékajícími všemi úžasnostmi tohoto světa. To, co přesně kupujete a kde to bylo vystaveno, jak dlouho se kde zdržíte, co s vaším nákupním chováním dělá hudba, to se pečlivě studuje a prodejna se podle toho obměňuje. Odlišný příklad prostoru, soukromého (?), je návštěva v pokoji na kolejích. I zde se poněkud stírá možnost úsudku o jeho (jejím) obyvateli. Co je zde skutečně soukromý prostor? Místo pod polštářem (když je mejdan, sedí se i na postelích)? Všichni však víme, že první návštěva v cizím bytě hodně napoví. Vzpomínáte na staré přísloví „jaký pán, takový krám“? Již klasickou četbou o prvotním odhadu lidí a jejich vzájemných vztahů podle toho, jak vypadá jejich byt, je knížka Oldřicha Matouška

„Kritické situace lásky“ (Matoušek, 1987). V kapitole „O bytě“ výstižně popisuje diagnostiku problémů klientů v přirozeném prostředí klienta, a to na *příběhu Radka a Venduly, v jejichž bytě se markantně projevíly manželské konflikty* (str. 218). Poradce se (obezřetně!) nechá pozvat svými klienty domů, kouká kolem sebe a dává si do souvislosti to, co vidí, s tím, jak zná své klienty z jejich vyprávění. Získává daleko úplnější obraz včetně těch aspektů, které by mu sami o sobě neřekli (třeba nechtějí, třeba to ani sami nevědí). Nechci z textu citovat, ale rozhodně stojí za přečtení. Připomíná to zašlé doby, kdy do bytu chodil rodinný (obvodní) lékař a znal třeba dvě, tři generace z rodiny pacienta. To se to potom dělala diagnóza, s daleko úplnější rodinnou i osobní anamnézou, bez pomoci všech těch laboratorních vyšetření, bez kterých se dnešní průmyslové lékařství už neobejde.

Vzpomněl jsem si také na Cooperovu knížku pro kluky „Poslední Mohykán“ nebo snad „Stopař“. Vzpomínáte na ně? Co všechno se dá vyčíst z okolí, máte-li pro to, co vidíte, nějaký výkladový rámec. Tedy jak se jednotlivosti jmenují, v jakých vztazích spolu obvykle bývají. Pak to chce už jen zvědavost a ptát se – co znamenají ty které konkrétní odchylky? V dospělácké verzi je to radostné žasnutí nad všímavostí detektiva Colomba (na rozdíl od Petera Falka mi ty koncovky tak jaksi nevycházejí...). Dokonce jsem četl velmi seriózní učebnici FBI o odhalování sériových vrahů, založenou na odvozování jejich osobnostních profilů z míst činů a způsobu a okolnostech, za jakých byl zločin spáchán. V odborných databázích musí existovat stovky článků o těchto věcech. Zbyl mi tu jeden, jako příklad z všechny: „Místnosti s nápověďmi: odhadování osobností podle kanceláří a ložnic“ (Gosling a kol., 2002). Všechny tyto příklady totiž dokládají chytrou větu, kterou ve své knížce o informacích „Summa technologiae“ v 60. letech napsal Stanislav Lem (Lem, 1995). V jedné větě vystihuje podstatný kus kognitivní psychologie: podněty, které působí na naše čidla, se stávají informacemi teprve tehdy, když jim umíme přiřadit nějaký význam. Jenže význam je dán kontextem, okolnostmi a kontext se stále mění. Takže pokud nerozumím kontextu, nemám vlastně výkladový rámec pro to, co vnímám, a často to tedy ani nevnímám (neodlišuji figuru od pozadí). Pokud tomu dobře rozumím, podstatou zkušenosti, odbornosti je, že pro něco mám daleko jemnější výkladové rámce. Vidím věci, které laik nevidí. Umím rozlišit i to, co a jak rychle se v kontextu může měnit. Například nejen určit druh houby, ale poznat, jak vypadá v různém období svého vývoje. Zpět k Matouškovi: je to pokoj dítěte, dětí, manželů, babičky – má tam každý své teritorium a jak velké? Nebo je území všech, a proto i nikoho?

Dosti bylo řečí. Nyní si vezměte ten formulář a koukejte se kolem sebe, co se z mého pokoje dá vyčíst. Obecné vlastnosti i funkce jsme si již popsali. Takže co napoví o majiteli jednotliví činitelé?

■ Světlo

Pozor, majitel je hračka: sedm světýlek různých tvarů mu umožňuje večer různá nasvětlení míst k sezení a zajímavých detailů (divadelní scény). Dvě dokonce mohou využívat různou barvu. Takže zaplnění prostoru věcmi doplňuje i chuť večer členit (a proměňovat) prostor světly. Více ohnisek světla a snad barev.